

TARJIMANING ESTETIK FUNKSIYASI: POETIK MATNLAR TARJIMASIDA RITM, QOFIYA VA METAFORA

Yusufjonova Sitorabonu

ToshDo 'TAU 406-guruh talabasi

yusufjonovasitora405@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada poetik matnlarning tarjimasida tarjimaning estetik funksiyasi, xususan ritm, qofiya va metaforik qatlamni saqlash muammolari tahlil qilinadi. She'riy asarlar tarjimasida mazmun va shakl o'rtasidagi balans, poetik struktura va badiiy obrazlarning tiklanishi hamda tarjimonning ijodiy yondashuvi masalalari ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot tarjimada ekvivalentlikning nafaqat denotativ, balki estetik, emotsional hamda semiotik darajalarda ta'minlanishi zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: estetik funksiya, poetik tarjima, ritm, qofiya, metafora, badiiy obraz, ekvivalentlik.

Poetik matnlarni tarjima qilish — tarjima jarayonining eng murakkab yo'nalishlaridan biri bo'lib, unda nafaqat ma'no, balki estetik komponentlar ham yetkazilishi lozim. Roman Yakobson, P. Newmark, T. Savory va A. Lefevere kabi olimlar she'riy tarjimaning asosiy muammosi sifatida “*untranslatability*” — tarjima qilib bo'lmazlik masalasini ko'rsatadilar. Chunki she'riyatda forma va mazmun ajralmas yaxlitlikni tashkil etadi.

She'riy asarning ritmi, qofiyasi, musiqiyliqi, metaforik qatlamlari, badiiy obrazlari va konnotativ ma'nolari tarjimaning estetik funksiyasini belgilovchi bosh omillardir. Shu bois poetik tarjima — oddiy mazmun ko'chirish emas, balki badiiy-estetik rekonstruksiya, ya'ni qayta yaratish jarayonidir.

Tarjimaning estetik funksiyasi: nazariy asoslar

Estetik funksiya — matnning o'quvchida emotsional, badiiy, go'zallik hissini uyg'otish xususiyatidir. Bu funksiya she'riy matnda ritm, qofiya, fonosemantika, metafora, syuzhetning lirikligi va obrazlilik orqali namoyon bo'ladi.

Tarjimon estetik funksiyani tiklash uchun quyidagi vazifalarni bajarishi zarur:

1. Matnning badiiy energiyasini saqlash.
2. Poetik musiqiylikni (sound symbolism) qayta yaratish.
3. Original metaforik strukturaning semantik yadrosini uzatish.
4. Adekvat ritm va qofiya modelini tanlash.
5. She'rning umumiy atmosferasi va hissiy fonini o'quvchiga yetkazish.

Demak, estetik funksiya tarjimada formal ekvivalentlikka emas, balki funksional-ekspressiv ekvivalentlikka asoslanadi

Ritm tarjimasi: muammolar va yondashuvlar

Ritm — she’riy matnning musiqiy asosini tashkil etuvchi element bo‘lib, u bo‘g‘inlar soni, urg‘u, takrorlar va intonatsiyadan hosil bo‘ladi. Har bir tilning fonetik tabiati va urg‘u tizimi turlicha bo‘lgani uchun ritmni ayni shaklda tarjima qilish deyarli imkonsiz.

Ritmni saqlash strategiyalari:

1. Formal ekvivalentlik: originaldagi ritmik struktura qayta tiklanadi (masalan, jamb, xorey).
2. Funksional ritmik ekvivalent: ritmning funksiyasi — dinamik yoki lirik kayfiyat — saqlanadi.
3. Ritmni erkin rekonstruksiya: umumiy musiqiylik tiklanadi, lekin bo‘g‘inlar soni o‘zgarishi mumkin.

4. Prozaik tarjima: ba’zan ritm saqlanmaydi, faqat mazmun beriladi (kam qo‘llaniladi).

Ritmni to‘liq saqlash o‘zbek, rus va ingliz tillari o‘rtasida fonetik tuzilma farqi sababli doim ham mumkin emas, lekin uning estetik funksiyasi — ohangdorlik va emotsional dinamika — tiklanishi shart.

Qofiya tarjimasining estetik vazifasi

Qofiya — poetik tekstning musiqiy elementlaridan biri bo‘lib, she’rga uyg‘unlik, ritmik mukammallik va mazmuniy yaxlitlik beradi. Ingliz she’riyatida qofiya ko‘pincha yumshoq va erkin bo‘lsa, o‘zbek va rus she’riyatida an’anaviy ravishda qattiq qoidalar mavjud.

Qofiya tarjimada uchraydigan asosiy muammolar:

1. Qofiyani saqlash mazmunning buzilishiga olib kelishi mumkin.
2. Mazmunga to‘g‘ri keladigan mos so‘z topish qiyin.
3. Qofiyani majburan yaratish sun’iylikka olib keladi.
4. Qofiya shaklini saqlayotganda metafora yoki obraz yo‘qolishi mumkin.

Qofiya tiklash strategiyalari:

- To‘liq qofiya ekvivalenti: originalga maksimal yaqin qofiya modeli.
- Funksional qofiya: she’rning musiqiy ta’siri saqlanadi, ammo qofiya turi o‘zgarishi mumkin.
- Erkin qofiya: muallif uslubi saqlanadi, lekin yangi qofiya yaratiladi.
- Qofiyasiz (blank verse) tarjima: mazmun va metaforalar ustuvor bo‘lgan holatlar uchun.

Poetik tarjimada qofiya — estetik funksiya uchun hal qiluvchi omil bo‘lsa-da, u har doim ham ma’no ustuvorligidan yuqori qo‘yilmaydi.

Metafora tarjimasi: obrazlilikni tiklash

Metafora — poetik matnning konseptual markazi bo'lib, unda obraz, ma'no ko'chishi va simvolik qatlam mujassam. Har bir madaniyat metaforalarni turlicha talqin qiladi, shu bois metaforani tarjima qilish semantik va madaniy murakkab jarayondir.

Metafora tarjimasi uchun strategiyalar:

1. To'g'ridan-to'g'ri ekvivalent: mazmuni ham, shakli ham saqlanadi.
2. Funktsional metafora: obrazning hissiy ta'siri saqlanadi, lekin shakli o'zgarishi mumkin.
3. Kompensatsiya: metafora boshqa satrda yoki kontekstda qayta tiklanadi.
4. Izohli metafora: o'quvchi uchun tushunarsiz bo'lsa, izoh bilan beriladi.
5. Metaforaning almashtirilishi: madaniy ekvivalent topiladi.
6. Metaforaning neytrallashuvi: ko'chirma ma'nosidan voz kechiladi (kam qo'llanadi).

Masalan, inglizcha "heart of stone" iborasining o'zbekcha "toshbag'ir" ko'rinishida berilishi funksional metafora misolidir.

Metaforani tarjima qilishda asosiy vazifa — uning konseptual yadrosini, emotsional kuchini va estetik ta'sirini saqlashdir.

Xulosa

Poetik tarjima — shakl va mazmun uyg'unligiga tayanadigan murakkab ijodiy jarayon bo'lib, unda ritm, qofiya, metafora, fonosemantika va obrazlilik kabi estetik elementlarning qayta tiklanishi muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ritmni aynan saqlash har doim ham imkon bermaydi, biroq uning musiqiy-estetik ta'siri uzatilishi zarur. Qofiya tarjimasida sun'iylikka yo'l qo'ymasdan mazmun va badiiy ohangni muvozanatli yetkazish talab qilinadi. Metaforalarni tarjima qilish esa ularning konseptual mazmunini va obrazli kuchini saqlab qolishni ko'zlaydi. Shunday qilib, poetik tarjima nafaqat lingvistik jarayon, balki badiiy-estetik rekonstruksiya — tarjimonning "ikkinchi ijodi" sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asadov M. (2020) Альбер Камю ва Хуршид Дўстмухаммад прозасида абсурд қаҳрамон муаммоси // Сўз санъати соҳлиги, 3-жилд, 2-сон. Тошкент. 2020 йил. — Б. 117–126.
2. Mamarasulova, Gulnoz. "Geopolitical Discourse In Translation." International Conference on Global Trends and Innovations in Multidisciplinary Research. Vol. 1. No. 4. 2025.
3. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. Harvard University Press.
4. Newmark P. A Textbook of Translation. London, 1988.

5. Lefevere A. Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint. London, 1975.
6. Savory T. The Art of Translation. London, 1957.